

A beszélő személy jellemzésekor alkalmazott sztereotípiák

Gocsál Ákos

Kutató, ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont

1. Bevezetés

A beszédről általában azt tartjuk, hogy az nem más, mint gondolataink, szándékaink kifejezésének eszköze, azaz „hangzó nyelv”. A beszédről való gondolkodásnak azonban az 1920-as évek végétől kialakult egy olyan irányzata, amely a beszélő személyt állítja a középpontba, azaz azt, hogy a beszéd a verbális üzenet mellett magáról a beszélőről is közvetít információkat. Beszédet hallva a nyelvi üzenet megértése mellett kialakítunk magunkban egy képet, benyomást a beszélő személyről, azonban ez a naiv kép gyakran nem felel meg a valós tulajdonságoknak. Már Pear (1931: 30) rámutatott, hogy a beszéd hallgatói gyakran következetesen, de tévesen ítélik meg a beszélői tulajdonságokat, továbbá ilyenkor a halo-effektus, a holdudvarhatás is érvényesül, azaz, ha valamely feltűnő tulajdonsága alapján a beszélőről kedvező, pozitív benyomást alakítottunk ki, akkor hajlamosak vagyunk más tulajdonságait is kedvezően megítélni – és fordítva. Jelen munkánkban néhány ide kapcsolódó kutatási problémát vizsgálunk mai szakirodalom alapján.

2. Sztereotípiák a személyészlelésben

A hang alapján történő személyészlelésben a sztereotípiákat Weirich (2008) különböző hallgatók által adott következetes személyiségattribúciókként határozta meg, amelyeket a hallgatók különböző beszélők hang alapján történő megítélésekor alkalmaznak. Az ilyen sztereotípiák kutatása többféle kérdés megválaszolását jelenti. Egyrészt vizsgálandó, hogy melyek azok a tulajdonságok, amelyek a személyészlelés során szisztematikusan együtt járnak, azaz például a kedvesnek vélt beszélőt egyúttal okosnak is gondolják-e a hallgatók. Ez a jelenség a fentiekben is említett, a szociálpszichológiából jól ismert holdudvarhatás, vagy más néven halo-effektus. A holdudvarhatás elve alapján könnyen megfogalmazhatók hipotézisek. Az ilyen hipotézisekben azt feltételezzük, hogy ha a beszélő személyről, annak hangja alapján egy X tulajdonság mentén kedvező (vagy kedvezőtlen) véleményt alakít ki a hallgató, akkor egy másik, Y tulajdonság mentén is kedvező (vagy kedvezőtlen) lesz a hallgató benyomása.

A másik kutatástípus a beszéd akusztikai szerkezetének szerepét vizsgálja. Ebben az esetben a kutató a kísérlethez használt beszédmintákon akusztikai méréseket végez, amelyek eredményeként különféle akusztikai-fonetikai adatokhoz jut. Ilyen például a beszéd átlagos alaphangja, az alaphangértékek szóródása, a magánhangzók hangszínezetére jellemző formánsértékek, a zöngé szabályosságára jellemző különféle paraméterek, vagy a tempó- és szünetviszonyok. Ezekben az esetekben, a hipotézisekben azt feltételezzük, hogy a beszéd valamely A paraméterének magas (vagy alacsony) értéke szisztematikusan együtt jár a beszélő személynek tulajdonított B tulajdonság kedvező (vagy kedvezőtlen) megítélésében. Azaz: arra számítunk, hogy a beszéd hangzását leíró valamely paramétert vagy paramétereket a hallgató felhasználja a beszélővel kapcsolatos benyomásának kialakításában. Ha egy ilyen paraméter felhasználása hallgatók egy csoportjára jellemzően kimutatható, akkor máris sztereotípiáról beszélhetünk.

Weirich (2008) kísérletében a beszélők személyiségvonásait ítélték meg a hallgatók. A kutató német anyanyelvű férfibeszélők felolvasásait játszotta le 32 hallgatónak, akik 7-fokú szemantikus differenciálskálán 15 tulajdonságpár mentén (pl. extrovertált-introvertált, kompetens-inkompetens stb.) ítélték meg a beszélők személyiségét hangjuk alapján. A kapott adatokon klaszteranalízist végeztek, amelynek eredményeként két faktorra szűkítették a kutatásban szereplő tulajdonságokat. A „magabiztos”, „erős”, „kompetens” stb. tulajdonságokat a *dominancia*, az „érzékeny”, „segítőkész”, „melegszívű” stb. tulajdonságokat pedig a *jóindulat* faktor tartalmazta. A szerző emellett számos akusztikai tulajdonságot is megmért a beszédmintákon. Az eredmények azt mutatták, hogy az észlelt jóindulattal a levegős hangképzést leíró paraméterek korreláltak leginkább, míg az észlelt dominanciával a mélyebb, szonorásabb, felharmonikusokban gazdagabb, erőteljesebb hangzású hang korrelált.

A sztereotípiák létének további bizonyítékát nyújtotta Matar et al. (2016) kutatása. A szerzők egészséges férfiak és nők, továbbá Reinke-ödémás női beszélők hangját használták kutatásukhoz. A Reinke-ödéma dohányosoknál előforduló ödémás szövetszaporulat, amely együtt jár a beszéd hangzásának megváltozásával, azaz a hangmagasság erőteljes mélyülésével. A szerzők beszámolnak olyan esetről, amikor a női beszélőt hangja miatt telefonon „uram”-mal szólították meg. A kutatás kimutatta, hogy a Reinke-ödémás nők alaphangmagassága szignifikánsan mélyebb volt az egészséges nőkénel, ugyanakkor nem különbözött szignifikánsan a férfiakétól. A magánhangzók hangszínezetére jellemző formánsértékek azonban nem különböztek az egészséges nőkéitől, a férfiakétól azonban igen. Ennek vizsgálata azért fontos, mert a férfiak és a nők hangja nem csak az alaphangjukban különbözik, hanem a gége fölötti üregrendszer (toldalékcső) anatómiai különbségeiből adódóan a hangszínezetükben is. Az eredmények azonban azt mutatták, hogy bár a formánsértékek

és más akusztikai paraméterek a betegség ellenére továbbra is stabilan női beszélőkre jellemző értékeken maradtak, a hallgatók kétséget kizáróan az alaphang magasságára támaszkodtak, amikor a beszélő nemét megítélték. Tehát a magas alaphangérték a „biztosan nő”, a mély alaphang pedig a „biztosan férfi” ítélettel korrelált. Ez a kutatás az alaphang magasságához kötődő, egyébként általában helyes sztereotípiák alkalmazását igazolja.

A beszélő személyről alkotott sztereotípiák azonban túlmutatnak az akusztikai paraméterek és a benyomások korrelációin. Bár az ismertetett módszerekkel kimutatott korrelációk a leggyakrabban valóban érvényesek, a naiv jellemzéseket jelentősen árnyalja a beszéd szemantikai tartalma is. Wu et al. (2023) kísérletében mély és magas alaphangú beszélők proszociális („Szeretek másoknak adni.”), antiszociális („Néha csalog vizsgán.”), illetve semleges („Az előttünk lévő autó fehér.”) tartalmú mondatokat mondtak. A kísérleti személyek a beszélők tulajdonságait a barátságosság és a kompetencia fogalmaihoz kapcsolódó, összesen kilenc különféle jellemző mentén ítélték meg. Az eredmények egyrészt azt mutatták, hogy a férfi és a női beszélők megítélésében is a magasabb hang a barátságosabb, de kevésbé kompetens, míg a mélyebb hang a kevésbé barátságos, de kompetens beszélő benyomását keltette. Az antiszociális üzenet negatív hatással volt a beszélők megítélésére, a proszociális üzenet azonban nem növelte szignifikáns mértékben a beszélő megítélését. Bizonyos különbségek azonban nemeként is adódtak. A női hang magassága a barátságosság megítélését befolyásolta – a magas alaphang barátságosabb benyomást keltett –, a kompetenciáét azonban nem. A férfiak esetében a magas alaphang a proszociális esetben barátságosabbnak tűnt, míg a mély hang az antiszociális esetben kompetensebb beszélő benyomását keltette.

3. A hang észlelésétől a döntésekig

A másik emberről hangja alapján alkotott naiv vélekedéseknek igen nagy jelentőségük van a társas kapcsolatok alakulásában, sőt, számos élethelyzetben döntések meghozatalában. Feltételezhető, hogy a hang akusztikai minőségének észlelésétől kezdődően egy láncolatszerű folyamat indul meg, amelynek első lépéseként a hallgató valamilyen szinten kellemesnek vagy kellemetlennek érzi a hangot. Itt kutatói feladat a kellemességélmény és az akusztikai szerkezet közötti kapcsolatok feltárása (pl. Varošanec-Škarić, 1999). A kellemességélmény a holdudvarhatás következtében befolyásolja a beszélőről kialakított naiv jellemzéseket, azaz, ha a beszélő hangja kellemesebb benyomást kelt, a hallgató nagyobb valószínűséggel fogja a hangtól független tulajdonságait is kedvezőbbnek ítélni. Ennek jellemző példáját ismertette Hughes és Miller (2016), akiknek a kísérletében a kellemesebbnek ítélt hanghoz vonzóbb kinézetű beszélő fotóját rendelték a hallgatók. A beszélővel kap-

csoportos vélt tulajdonságok következetes alakulását pedig többek között Rezlescu et al. (2015) kutatása igazolta. Az eredmények a beszélő megbízhatóságának, vonzóságának, dominanciájának megítélésének együtt járását igazolták. A láncolat következő eleme, amely egyúttal a holdudvarhatás további következménye is, a beszélő iránti attitűdök alakulása. Ezek nem csak a vélt tulajdonságokat és a beszélő iránti érzelmi viszonyulást határozzák meg, hanem azt is, hogy a beszélővel kapcsolatban egy adott beszédhelyzetben a hallgató milyen döntéseket hoz, hogyan cselekszik. Összefoglalva mindezt, olyan hipotéziseket fogalmazhatunk meg, amelyekben összefüggéseket feltételezünk a beszélő személy hangjának minősége, illetve a hallgató által meghozott döntések között.

A szakirodalom több ilyen kutatást is ismer. Ezek közül néhányat ismertetünk. Shang és Liu (2022a, 2022b) rövid magánhangzókat játszottak le a kísérleti személyeknek, akiknek játékos keretek között el kellett dönteniük, hogy ha az adott hang tulajdonosa üzleti ajánlatot tenne, akkor befektetnék-e a pénzüket. A kutatás világosan kimutatta, hogy a vonzónak ítélt hang több befektetést vonzott, amit a szerzők azzal magyaráztak, hogy a kellemes hang egyúttal megbízhatóbb beszélő benyomását keltheti.

A beszédben tapasztalható atipikus jellegzetességek, betegségek viszont kedvezőtlenül befolyásolhatják a beszélő társas megítélését és a vele kapcsolatos döntéseket. Ilyen atipikus jellegzetesség a dadogás, a diszfónia, vagy az afázia. A dadogók személyiségének kedvezőtlenebb megítélését Doersey és Guenther (2000) mutatta ki, Logan és O'Connor (2012) pedig azt találták, hogy a dadogók számára egészen más fajtaállásokat javasoltak a munkaközvetítők, mint azok számára, akik nem dadogtak, azaz a munkaközvetítők „beskatulyázták” a dadogókat. Bettens et al. (2020) ajak- és szájpadhasadékos gyerekek beszédével végeztek kísérletet. Minél kevésbé volt érthető a beszéd, a beszédminták hallgatói annál kedvezőtlenebb attitűdöket mutattak a beszélő iránt annak naiv jellemzése, a vele kapcsolatos érzések, illetve a kapcsolatteremtési hajlandóság – azaz a vele kapcsolatos döntés, viselkedés – dimenziójában is. Connor et al. (2008) pedig egyenesen arról számolnak be, hogy a hangképzési zavarral beszélő gyerekeket társaik gyakran kicsúfolják, kirekesztik őket, és órai tevékenységekből is kimaradnak.

4. Következtetések

A fentiekben áttekintett szakirodalmi példák azt igazolják, hogy a beszéd egyénre jellemző hangzásának és az egyéni hangszínezet észlelésének vizsgálata jelentős eredményekkel gazdagíthatja a személyközi kapcsolatok és az emberi viselkedés kutatását. Talán túlzás nélkül állítható, hogy minden olyan élethelyzetben, ahol beszéd előfordul, a beszéd hangzása által keltett benyomásnak is szerepe van. A

fenti példák, az ezekhez hasonló további eredmények számos alkalmazási lehetőséget kínálnak. A kellemes hangú ügyfélszolgálati munkatárs a cégről bizalmat, kompetenciát tud sugározni, a megfelelő reklámhang pedig erősítheti a cég arculatát, és akár hozzájárulhat az eladások növeléséhez. A legfontosabb alkalmazási területnek azonban a beskatulyázástól, előítéletektől mentes, tudatos kommunikációra nevelést, oktatást tartjuk. Az ilyen tréningek, képzések segítségével az élet legváltozatosabb területein és helyzeteiben nem csak növelhető a sikeres kommunikáció esélye, ahogy ezt például Nagle et al. (2015) a hangképzési betegségekkel kapcsolatban összefüggésben közli, hanem számíthatunk az emberi kapcsolatok minőségének javulására is.

5. Irodalom

Bettens, K., Alighieri, C., Bruneel, L., De Meulemeester, L., & Van Lierde, K. (2020): Peer attitudes toward children with cleft (lip and) palate related to speech intelligibility, hypernasality and articulation. *Journal of Communication Disorders*. 85(105991) DOI: 10.1016/j.jcomdis.2020.105991

Connor, N. P., Cohen, S. B., Theis, S. M., Thibeault, S. L., Heatley, D., G., & Bless, D. M. (2008): Attitudes of Children With Dysphonia. *Journal of Voice*. 22(2) pp.: 197–209.

Dorsey, M., & Guenther, K., R. (2000): Attitudes of professors and students toward college students who stutter. *Journal of Fluency Disorders*. 25 pp.: 77–83.

Hughes, S. M., & Miller, N. E. (2016): What sounds beautiful looks beautiful stereotype: The matching of attractiveness of voices and faces. *Journal of Social and Personal Relationships*. 33(7) pp.: 984–996.

Logan, K. J., & O'Connor, E. M. (2012): Factors affecting occupational advice for speakers who do and do not stutter. *Journal of Fluency Disorders*. 37 pp.: 25–41.

Matar, N., Portes, C., Lancia, L., Legou, T., & Baider, F. (2016): Voice Quality and Gender Stereotypes: A Study of Lebanese Women With Reinke's Edema. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 59(6) pp.: S1608-S1617. DOI: 10.1044/2016_JSLHR-S-15-0047

Nagle, K. F., Eadie, T. L., & Yorkston, K. M. (2015): Everyday listeners' impressions of speech produced by individuals with adductor spasmodic dysphonia. *Journal of Communication Disorders*. 58 pp.: 1–15.

Pear, T. H. (1931): *Voice and Personality*. Chapman and Hall. <https://www.mpi.nl/publications/item2368438/voice-and-personality>

- Rezlescu, C., Penton, T., Walsh, V., Tsujimura, H., Scott, S. K., & Banissy, M. J. (2015): Dominant Voices and Attractive Faces: The Contribution of Visual and Auditory Information to Integrated Person Impressions. *Journal of Nonverbal Behavior*. 39 pp.: 355–370.
- Shang, J., & Liu, Z. (2022a): Vocal Attractiveness Matters: Social Preferences in Cooperative Behavior. *Frontiers in Psychology*. 13 (877530) DOI: 10.3389/fpsyg.2022.877530
- Shang, J., & Liu, Z. (2022b): The “beauty premium” effect of voice attractiveness of long speech sounds in outcome-evaluation event-related potentials in a trust game. *Frontiers in Psychology*. 13 (1010457) DOI: 10.3389/fpsyg.2022.1010457
- Weirich, M. (2008): Vocal stereotypes. In: Proceedings of ISCA Tutorial and Research Workshop on Experimental Linguistics. 25-27 August, 2008. Athens, Greece. University of Athens. pp.: 229–232. <https://bit.ly/3RaijQJ>
- Varošanec-Škarić, G. (1999): Relation between voice pleasantness and distribution of the spectral energy. In: Proceedings of the 14th International Congress of Phonetic Sciences. The Regents of the University of California. pp.: 1013–1016. https://www.internationalphoneticassociation.org/icphs-proceedings/ICPhS1999/papers/p14_1013.pdf
- Wu, H. X., Li, Y., Ching, B. H.-H., & Chen, T. T. (2023): You are how you speak: The roles of vocal pitch and semantic cues in shaping social perceptions. *Perception*. 52(1) pp.: 40–55. DOI: 10.1177/03010066221135472